

Perjés Klára

„Ne aggodalmaskodjál, nézz Istenedre fel!”

Fülöp G. Dénes és Fülöpné Suba Ilona életútja

„[...] **mi nem a meghátrálás emberei vagyunk, hogy elveszünk, hanem a hité, hogy életet nyerjünk.**” Ezzel a bibliai bátorítással küzdünk mi Erdélyben, a végeken már száz esztendeje, amióta „nem természetes” határokkal akarnak bennünket egymástól elszakítani. Fülöp G. Dénes és felesége, Suba Ilona ezen a hitarcos úton jártak együtt: szépen, szerényen és eredményesen – kezdte laudációját 2014-ben a Magyar Örökség díj átadásakor Ötvös József, a marosvásárhelyi Vártemplom akkori lelkésze.

Sajátos, egyedi és megismételhetetlen életút az övék, csak adtak, és tettek másokért. Mindketten kicsi székely faluból indultak: Fülöp G. Dénes Alsósófalván született, faluja tisztaságát, konok magyarságát, értékrendjét tükrözte jelleme is. Székelykeresztúron tanítónak tanult, Kolozsváron, a Protestáns Teológiai Intézetben végzett 1958-ban. Azután a marosvásárhelyi Gecse utcai gyülekezetben lett segédlelkész, azt beszélük, akkor vállalt egy titkos küldetést, ugyanis a Magyar Népi Szövetség által létrehozott, de Bukarest parancsára később megszüntetett csángóföldi magyar iskolák tanulóit erdélyi magyar bentlakásos iskolákba helyezték át. Fülöp G. Dénes az akkori kisebbségi miniszteri tanácsosnak, Bányai Lászlónak és a Maros Magyar Autonóm Tartomány főtanfelügyelőjének, Bartis Árpádnak a bizalmi akciótervét hajtotta végre Nyáradszeredában és Sáromberkén.

1956 októberében kitört Magyarországon a forradalom. Temesváron a fiatalok Magyarország szovjet megszállása ellen tiltakoztak, de tömeges megmozdulások voltak Kolozsváron és Bukarestben is. A román kommunista diktatúra nagyon félt, hogy átragad Erdélyre is a magyarországi felkelők bátor elszántsága. Nyilván az értelmiségiektől félték, hiszen leginkább a lelkészek, tanárok, képzőművészek, írók, költők buzdíthatják a tömegeket...

Fülöp G. Dénest, mikor 1957–58-ban elkezdődnek a megtorlások, a magyar forradalom melletti kiállása miatt 11 év börtönre ítélik, és még 10 év társadalmi jogvesztésre s teljes vagyонvesztésre. Büntetését a szamosújvári, majd a galaci börtönben tölti, azután a „román Gulagra”, a Duna-deltai kényszermunkatáborok egyikébe kerül. Az embertelen fogságban vele vannak a szintén elítélt barátok: Páskándi Géza író, Páll Lajos festőművész, Dávid Gyula irodalomtörténész, Csiha Kálmán lelkész. A Duna-deltában tartották fogva az ellenforradalmárnak minősített embereket – súlyos büntetésekkel. Rengetegen meghaltak éhezés, betegség következtében ezen a vizes, nyálkás vidéken, másokat szökés közben lőttek agyon. Nyáron megfőttek a melegben, télen sokan megfagytak.

Az 1950-es években Periprava mellett kegyetlen kényszermunkatábor hoztak létre, a kommunista diktatúra '59 és '64 között foglyok ezreit hurcolta ide. A munkatábor csak 1977-ben zárták be.

Amikor 2013-ban először léptem be a Fülöp család marosvásárhelyi otthonába, Fülöp G. Dénes már nem élt, felesége, Ila fogadott (azt mondta, szólítsam csak így, mindenki így hívja). Tekintetem az első szobában rögtön egy festményre esett, *Sikoly* a címe, egy templom és kereszt tövében egy asszony sikoltja az egekbe, amit elbeszélni sem lehet, a rettenetet. S mert a kép festője költő is volt, nekem egyik versének pár sora jutott eszembe: „Az álom egyre nehezül, / kásás hó húzza az ágat, / így fagy rá napjaimra / minden, mire nincs bocsánat.”

– Páll Lali festette ezt a képet, én már csak becézhetem, mert a barátunk volt – mondja Ila. – Amíg el nem fogták, szülőföldje, Korond tájékát festette. Lajos konkrétan egy levél miatt került

Páll Lajos: Sikoly

börtönbe – Péterffy Irénnek, a kedvesének írt, Péterffy Laci testvérének. Arról volt szó benne, hogy Magyarországról egy vonatnyi egyetemistát hoznak, viszik őket a Szovjetunióba. Irént szintén elítélték tíz évre, mert ő szerezte be azokat a szalagokat, amelyekből kitűzőket készítettek a budapesti forradalom hírére a kolozsvári egyetemisták. Erdélyben később kezdték letartóztatni az embereket, az ötvenhatosokat. Már 1959 volt, amikor Dinit (így hívtam mindig a férjemet) is elítélték – emlékezik tovább 1la. – Konkrétan így szól az egyik nevetséges vád: telefonok és kábelek rongálása! Aztán: lebecsülte az orosz hadsereg erejét! És még kreáltak történeteket arról, hogy miket prédikált, pedig bebizonyította, hogy azokon a dátumokon segédlelkészként nem is prédikált.

Én meg azt olvastam, hogy a vádemelés fő indoka az volt, hogy 1956. október 23-án este Kolozsváron, Mátyás királyunk szülőházában részt vett azon az összejöveten, amelyen megfogalmazódott az egyetemi ifjúság elégedetlensége az oktatási kérdésekben... És volt olyan vád is, hogy magyar!!!

– Ez volt a legfontosabb, amiért vitték az embereket, rettegtek, nehogy valami visszarende-

ződés legyen, vagyis ha egyszer már megkaparintották Erdélyt, vissza nem adják! Dini együtt volt egy perben az evangélikus püspökünk édesapjával, Adorjáni Dezsővel és Csaba testvér édesapjával, Bőjte Sándorral, aki munkásember volt, és kezdő költőként verseket írt. Dinit nevezték meg kezdeményezőnek, vezéregyéniségnek, úgy tudom, Dezső és Sándor hét-hét évet kaptak, a férjem tizenegyet. Négy évet és nyolc hónapot töltött le. Dezsőék szabadulásuk után nagyon hamar meghaltak, mondhatni, belehaltak ebbe a kegyetlen megtorlásba. Itt hagytak egy-egy áldott állapotban lévő asszonyt, végül is ez a gonoszok akarata ellenére valóban áldott dolog lett: Csaba testvér éppen megszületőben volt, és Adorjáni Dezsőnek is fia lett.

Fülöp G. Dénes, a per fővádlottja hogyan került a Duna-deltába? Ezt börtönként is említik, és több kényszermunkatábor is létesítettek ott.

– Akkor még nem ismerhettem, hiszen kislány voltam, jóval később mesélte el nekem Dini. Letartóztatása épp a felszentelése utáni napon történt, a Vártemplomban volt a lakása, ez egy régi ferences templom, a szerzetesek celláiból alakítottak ki lakásokat. Oda tartott haza, ott várták a szülei vacsorával a felszentelt fiukat. Ahogy a vár lépcsőjén ment fel, két „uraság vagy elvtárs” vállára tette a kezét, és ezzel azonnal le is tartóztatták... Külön repülővel vitték Kolozsvárra, haditörvényszéken tárgyalták az ügyét. Anyósomékkal semmit nem közöltek, nem is tudták, merre nézzenek az égre! Két teljes évig nem tudták, hol lehet a fiuk. Később derült csak ki, két évig raboskodott a szamosújvári börtönben, onnan vitték le a Duna-deltába. Télen álcázott, rejtett hajókon vitték őket, amelyek igazából juhszállító uszályok voltak, vastag pléttetővel. Amikor aludtak az emeletes ágyakon, egymás fölött, a leheletük nyomán keletkezett cseppek erről a lemezről állandóan csordogáltak, ott soha meg nem száradt a ruhájuk, mindig csuromvizes volt a katonaságtól kimustrált pufajkájuk is, reggel úgy kellett magukra venni.

Hogyan álcázták a hajókat, amelyek titokban úsztak lefelé, hogy senki sem vette észre őket?

– Az egyik hajó, amelyiken Dini is rajta volt, egy görög felségjelzésű uszály, az Ileni Levendi, a másik pedig francia tulajdonú volt, tehát megszíról mindenki azt gondolhatta, hogy valami árut szállít, nem is sejtették, hogy rabokat visznek rajta. Aztán a szigeteken kis házikókat építettek, egész nagy telepet, ahol raboskodtak. Csiha Kálmán költő, lelkész is ott raboskodott, szegény, meg Páskándi Géza is, a későbbi Kossuth- és József Attila-díjas költő, író. Azon a telepen nagyon sokan, négyszázan is raboskodtak, csak értelmiségiek! Nekünk, akik azt sem tudtuk, hol vannak, reklámfilmeket mutogattak gyönyörű kukoricásokról, hatalmas területről, amelyet valószínűleg ők kapáltak. Később mesélte nekem Dini, hogy reggel beálltak egy sorba, amely kilométereken át tartott.

***

Miután Ila megemlítette Csiha Kálmán költőt, lelkészt is – aki az erdélyi református egyházkerület püspöke volt, később a Magyar Református Zsinat lelkészi elnöke és az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának tagja –, utána néztem az ő meghurcoltatásának is. Ilától tudom, hogy soha nem dicsekedett semmiféle rangjával, hívei talán nem is tudtak minderről. Érsemjénben született pár évvel a trianoni békediktátum után. Fiatal éveiben a fizika törvényei érdekelték, különösen az atomfizika titka, nem is tudta eldönteni, lelkész legyen, vagy fizikus. Aztán a döntést az Istenre hagyta, és a bölcs Öreg Isten döntött. Lelkésznek küldte. 1957 decemberében 10 év börtönre ítélték a románok, hat és fél évet tartották fogva Kolozsvár, Marosvásárhely, Szamosújvár börtöneiben, Periprava, Luciu-Giurgiu, Salcea kényszermunkalágereiben. A táborban hastífuszt kapott, hihetetlen, de felépült. 1964-ben szabadult. Az ítéletének indoklásában volt egy, a *Tanú* című filmbe illő megjegyzés: „*Jóllehet még semmit sem tett, de mindenre hajlandó lett volna, így vagy úgy megdönteni az uralmat.*”

A román hatalom magyar területi revíziót vizionált az 1956-os magyar forradalomba, ezért Erdélyben tízezzrel ítélték el embereket: ügyvéd, tanító, földbirtokos, kereskedő, földműves, lelkész, hadbíró százados, tanár, író és költő, mindegy volt, mi a foglalkozása... A koncepciók pereket futószalagon gyártották, az autonómia

puszta felvetéséért is, '56-tal kapcsolatosan, több mint húsz embert végeztek ki. Szoboszlai Aladár római katolikus pap, magyarpécskai és temességi plébános baráti körben felvetette a román–magyar konföderáció gondolatát, vagyis szerintük Erdély lehetett volna az összekötő kapocs Magyarország és Románia között. Ezért 56 barátját és ismerősét ítélték el, őt magát 1958 szeptemberében az aradi börtönben végezték ki. Csak a peripravai börtönben, ahol Fülöp G. Dénes is raboskodott 1959 és 1964 között, 124 rab vesztette életét. 25 évvel a rendszerváltozás után, 2013-ban kezdődtek itt ásatások, sorra kerülnek elő a holttestek. Miről árulkodnak a hajdani rabok csontjai? Gheorghe Petrov archeológus szerint a rabok halálát az éhezés, a hideg, az ivóvíz-szennyezettség, az orvosi ellátás hiánya, a verések, a munkabalesetek, az embertelen körülmények okozták. Voltak, akiket szökés miatt agyonlőttek. Felidézem az itt raboskodó, azóta már Budapesten, a Farkasréti temetőben nyugvó, Kossuth- és József Attila-díjas Páskándi Géza költő, író, publicista négysorosát: „*Mégis remélj, mert hátha nyersz --- / reménytelenbe nem feküdhetsz / hókítaná ágaid zöldjét / a túl hosszú tél s ha mégis nyernél / erőd már zöld örömré nem lesz.*”

***

Dénes túlélte az iszonyatot, aztán csak fizikai munkát vállalhatott?

– A cukorgyárban zsákolt Vásárhelyen, azután egy varrógéppalkatrészeket gyártó üzemben lett lakatosinas. Kérdezték is, faggatták őt – meséli Suba Ilona –, honnan jött, hogy került ide egy lelkipásztor, aki lakatosinas. Annyian gyűltek össze körülötte, hogy megijedtek, hogy ő ott most bujtogatni fog, jobb, ha kiküldik egy kicsi faluba aszalódnia, mint hogy itt valami nagy balhét csináljon. A drótkerítéshez az öreg esperes bácsi vitte oda a lelkészi kinevezését, mondta neki, menj vissza, lelkem, prédikálj! S akkor elindult az ismeretlenbe, Geges felé. Erről a faluról soha nem hallott, nem is látta, nem tudta, hogy hol van. Nem jött nagybőrönddel, hiszen mindenét elkobozták. Sófálván az édesapja elásta a fűzfabokrok alá a könyveket, hogy megmaradhassanak, nagy könyvtára volt.

Suba Ilona Gegesen született, nagypapa Ferenc József katonája volt. Nagymamája szép kis terítőket horgolt, hímzett, a bibliát a gyerekekkel is olvastatta, szigorú volt, ezért tudott már négyévesen olvasni Ila. Édesanyja családjában hat gyerek született, de hárman korán meghaltak. Abban az időben, mikor Dénes odaérkezett, Ila utolsó éves volt a középiskolában, és orvosnak készült, de a sors áthúzta gyermekkori terveit.

– Édesapámék mondták, hogy jött egy új lelkes a faluba, egy különleges ember, nagyon szép az igehirdetése, kíváncsi voltam rá – emlékezik vissza a feleség –, senki sem tudott róla semmit, én sem, hogy milyen élettörténete van. A hídon láttuk meg egymást, a gegesi kis patak hídján. Ott állt, rám nézett, én vissza, belenézünk egymás szemébe, szerelem volt első látásra. Vásárhelytől 45 kilométerre, ott a hídon egymásra találtunk, az egy rendkívüli pillanat volt, attól kezdve mindent együtt csináltunk, együtt gondolkodtunk, mindent együtt teremtettünk... A tanáraim mind megkerestek, nehogy hozzámenjek feleségül, féltettek, hogy milyen jövőm lesz. Nagyon fiatal voltam, 16 évvel fiatalabb, mint ő! És akkor 19 évesen, senkire sem hallgatva, férjhez mentem, és egy év múlva már megszületett Zsuzskó, aztán jöttek sorba Dénes, András, Miklós. 26 éves koromra négy gyermekem volt. Orvosira készültem kisgyerekkorom óta nagy buzgalommal, mert mindig probléma volt falunkban az orvoshiány. Gondoltam, majd ha végzek, hazajövök, és milyen jó lesz.

De férjhez mentél hozzá. Nem féltél attól, hogy a jövőben saját magadra és gyerekeidre nézve is lesz ennek következménye – hogy bántani fognak, a férjed megítélése majd rád is átragad? Bírni fogod ezt a terhet, vagy nem is gondoltál ilyesmire?

– Tudtam, és nem féltém, mivel magam is kulákszármazású voltam, sok-sok szenvedésen mentek át a szüleim. Az volt a szerencsém, hogy mindketten paraszti világból jöttünk, amelyben volt egy tiszta értékrend, és jöhetett kommunizmus vagy bármilyen diktatúra, maradhattunk kirámolt, teljesen üres házzal, mégis a szüleim tudták, hogy mi a lényeg az életükben, és nem süllyedtek el a nehéz helyzetekben. Nem volt

kérdés, hogy reggeltől estig húztuk az igát, egyszerűen verhetetlenek voltunk! A kicsi lisztből mindig tudtak újra pogácsát sütni, és újra élni. Együtt voltunk, és ez volt az erőnk. Mi is mindig együtt voltunk Dénessel.

Fülöp G. Dénes és Fülöpné Suba Ilona

Aztán egy évre a tanügyben kineveztek tanítani, ott, Gegesen, de amikor kiderült a tanügyi osztályon, milyen „nehéz” embernek vagy a felesége, akkor levélben értesítettek, hogy többet nem taníthatsz.

– Sírdoogáltam, zokogtam a parókia tornácán, Dini csitítgatott, hogy ne sírjak, azt mondta, átszól, és az egész iskola itt lesz egy órán belül. Készüljek fel, tanítanom kell egy éneket a gyermekeknek. A parókia tőszomszédságban volt az iskolával. Áthívta őket, és már jöttek is. Egy nagyon szép hallelujás éneket rögtön megtanultunk: „Ne aggodalmaskodjál, nézz Istenedre fel, / Ő felruház és táplál, rád gondot ő visel.” És ezt a szép kis éneket azóta is mindig megtanítom a gyerekeknek. Dini nagyon szerette a zenét, de a képzőművészetet is. Teológus tanulmányai alatt az öreg Pattantyúshoz és Borgida Istvánhoz járt művészettörténeti órákat hallgatni. Úgyhogy sok képzőművész barátunk volt, és van még ma is, akik még élnek. Akkor még nem volt divatban festőtábor rendezni, ott a gegesi parókián nekünk nem is kellett meghívókat szétküldeni, jöt-

tek maguktól is a barátok, művészek. Forgalmas parókiánk lett. Dini mindig mindent megoldott, szalmát hordott be a nagy ebédlőbe, ott aludtak a szobrászok, festők, és amiket ott alkottak, mind bekerültek az évenkénti országos, nagy bukaresti kiállításra.

A lelkész mindenütt, Gegesen is igazodási pontja, iránytűje volt az embereknek. Abban az időben azért az ilyen nagy hatású emberek sehol sem maradhattak meg sokáig, kivéve a kicsi falvakat. Hét évet szolgált az első parókián. Azután Hármásfaluba került a család, majd a szászrégeni gyülekezetbe újabb hét évre. Hosszú idő után került vissza Fülöp G. Dénes a családdal együtt Marosvásárhelyre, a Vártemplomba, amelynek lépcsőjén annak idején letartóztatták. Tizenkilenc éven át szolgált a gyülekezetet ott, innen már csak a Jóisten tudta elszólítani.

– Az Istenünk és a népünk, ez volt a szívünkben – meséli Ila –, és az egész életünk Dinivel egybefonódott, már nem is tudok csak egyikünk-ről vagy másikunkról beszélni, egyik vagyunk. Pedig nehéz idők voltak, nehéz volt megszoknunk, hogy minden lépésünket figyelték. Még a gyerekeknek is kijutott az üldözés traumájából. Előfordult, hogy a rendőrségre, a milíciára is behívták egyik-másik gyermekem. Akkor volt az a törvény, hogy senki idegen be nem léphetett senkihez, át nem léphettek a küszöbünket, pláne nem aludhattak itt. Ám egy alkalommal egy amerikai szenátor Bukarestben járt. Szekeres Zsolt volt az egyik titkára, akivel Vásárhelyi Judit, régi barátnőm Budapestről küldött kottát a lányomnak. Zsolttal küldte, aki azt mondta, hogy hadd lépjen be egy kicsit, ismerjen meg bennünket. Délután itt is volt, átadta a kottát egy zacskóban, aztán fölmentek a férjemmel a Vártemplomba, ott beszélgettek egy kicsit a kertben, mert tudtuk, hogy a háznál mindent lehallgatnak. És este 6-kor már el is vitték a férjemet. Nem tudtam kinek szólni, elvették az áramot, kikapcsolták a telefonunkat, a gyerekekkel összebújva, imádkozva vártuk, hogy mi lesz. Átmentem a katolikus plébániára, Lestyán Feri bácsival jó barátságban voltunk, elmeséltem, mi van velünk, és ha engem is elvisznek, akkor valaki tudja, hogy mi történt. Szegény Feri bácsi – nyugodjék békében – na-

gyon aranyos ember volt, minden órában eljött a kapunkig, becsöngetett, s csak annyit kérdezett, hazajött. Mondtam, hogy nem, s megint jött egy óra múlva, s megint és megint, reggelig. Velünk virrasztott Feri bácsi is. Reggel 6-kor hozták haza Dinit egy autóval, kirakták a kapu előtt. Azt mondta, hogy nem bántották, nem verték meg, csak közel mentek az arcához, felütötték az állát: „Mit gondol, a templom majd megvédi?!” Vagy öten mentek be mindig, 25-ször kellett ugyanazt kibírnia. Sőt még le is kellett írnia. Az volt a fő kérdésük: *Mi volt a zacskóban?* Persze, ő nem volt hajlandó semmit sem írni románul, azt megtanulta korábban, hogy idegen nyelven ne írjon semmit soha, mert kiforgathatják a szavait.

Nagy ára volt az életüknek!

– Amikor egy holland lelkész barátunk látogatott meg, címre jöttek, de úgy, hogy megtanulták a címeiket, neveket, hogy ne találhassanak náluk írott szöveget. Nem voltunk otthon, és a gyerekek fogadták őket. Zsuzsa lányunk és Dénes fiunk volt otthon, de Zsuzsa fuvolistaként akkor a vásárhelyi filharmónia zenekarában játszott, és este koncertezett. Addigra hazaértünk, csöngött a telefon, én vettem fel, románul kérdezték, hogy hol van Zsuzsa, egy barátja keresi. Elmondtam, hogy dolgozik, a filharmóniában koncertezik. De ahogy letettem a telefont, már gyanús lett a dolog, hiszen neki egyetlen román barátja sem volt. Mint később kiderült, már mentek is a filharmóniához, a takarítónőt kérdezték, hol van Fülöp Zsuzsa. Fiatalemberek voltak, ezért nem fogott gyanút, és megmutatta nekik, hol találják. De közben mi otthon észbe kaptunk, küldtük Dénes fiunkat, hogy menjen, hozza haza hátsó utakon Zsuzsit. Egyszerre voltak ott a filharmóniánál Dénes és a szekusok. Dédi (így becézem a mai napig a fiamat) harcolt, hogy először jöjjenek velük haza, hogy a szülők tudják, mi történt velük. Erre őt is betuszkolták egy másik kocsi, mindkettőjüket bevitték a Securitatéra. Mindkettőjüket külön hallgatták ki. Dédi nem tárgyalt a hollandokkal, így nem is tudott mit mondani, Zsuzsi jól tudott angolul, ő beszélt. Semmi lényegeset nem mondott. (Mi már régebben arra tanítottuk őket, hogy ne beszéljenek, mert azok mindent kiforgatnak, kötözködnek.) Az egy borzalmas éjszaka volt. Hallottunk olyat (nem tudjuk, hogy igaz

volt-e, vagy csak mese), hogy kutyákkal szét-téptek embereket. Farkaskutyákkal volt tele a Szeku, akkor is rettentően ugattak, Zsuzsi azt hitte, Dénest tépik, Dédi meg, hogy Zsuzskát... A változás után viszont a kilencvenes esztendő csodás évek voltak, nemcsak azért, mert úgy éreztük, a szabadság szele lengett be ide, Erdély völgyeibe, hanem azért is, mert sokféle emberrel tudtunk megismerkedni, egyházi közösségekkel Skóciából, Írországból, Angliából. Mindennap érkeztek misszionáriusok, tanítók. Michiganból jöttek, hogy miben segíthetnének. Én szakadatlan vettem az ágyat, főztem, sütöttem, fogadtam a vendégeket, előfordult olyan nap, amikor hetven vendégünk volt.

***

Fülöp G. Dénes és Suba Ilona még a zaklatott években kezdték megtervezni életük főművét: szellemi, testi-lelki táplálékot adni a rászorulóknak, pallérozni az elmét, hogy soha ne válhassanak kiszolgáltatottá az erőszaknak az Erdélyben élők, de mások sem. 1990-ben megalakult az ökumenikus szellemiségű Marosvásárhelyi Református Kántor-Tanítóképző Főiskola, még abban az évtizedben több száz tanítót, kántort, zene-pedagógust küldenek innen Erdély különböző településeire. Ugyanebben az évben már működik a Calepinus népfőiskola, ahol angol, francia, német, holland és magyar anyanyelvű tanárok oktatták ezeket a nyelveket. Gazdag szakkönyvtárral volt ellátva a nyelviskola. Létrehozzák a Lazarenum Alapítványt, amely otthont épít szegény és árva gyermekeknek, és magányos öregek gondozását és a nagycsaládosok támogatását is szolgálja. Majd fölépül a Vártemplom Diakóniai Otthona. 2002-ben a Lazarenum Alapítvány egy új épülettel már az utcagyerekek mentését is segíti. Kezdetben 25 gyereknek ad naponta többórás foglalkozást, tisztálkodási lehetőséget, meleg ételt. Fülemben cseng az az 1959-ben elhangzott egyik legfőbb vád a lelkész ellen, hogy magyar, hallom, ahogy a terem vádlón visszhangozza a szót: magyar, magyar... De a rabság és az azt követő végzések sem tudták megtörni sem őt, sem feleségét. Amikor Fülöp G. Dénes lelkészként

a Vártemplomba kerül, nemcsak közszereplést vállal, hanem megtervezi egy olyan intézményrendszer koncepcióját, amely nem csupán az erdélyi reformátusság, hanem az egész erdélyi magyarság, sőt mások felé is nyit, a tolerancia-alapelv jegyében.

Suba Ilona és Perjés Klára Marosvásárhelyen

Ezekben a napokban éppen Budapesten beszélgetek Ilonával, a gyermekeit, unokáit látogatta meg, sőt már a dédunokáját is. Amióta Dénes meghalt, Ilona dolgozik ezen a hatalmas szellemi és fizikai örökségen Marosvásárhelyen. Honnan jött az ötlet például a kallódó gyermekek fölemelésére?

– Egy holland barátnőmmel sétáltunk a városban, és feltűnt nekünk, mennyi kallódó cigány gyerek cselleng a városban, lépten-nyomon koldulnak, tartják a tenyerüket. Másnap Dénessel kimentünk a főtérrre, az útelágazásokhoz meg a stoplámpákhoz, mert ezeken a pontokon álltak a kéregető gyerekek. Meghívtuk őket egy teára, egy szendvicsre beszélgetni. Tél vége volt, hó, hideg, örültek a melegnek, elbeszélgettünk, hogy szeretnének-e tanulni, hogy más életük legyen, rendes munkájuk, hogy ne kelljen nekik kéregetni. Akkor ott együtt imádkoztunk, nekik is megtanítottam gyorsan az éneket: „Ne aggodalmaskodjál, nézz Istenedre fel! / Ő felruház és táplál, rád gondot ő visel.” S a gyerekek mondták, boldog örömmel jönnének. Megnéztük a segélyezőket, van-e cipő, ruha. Volt bőven, felöltöztettük őket. Kezdetben a szülők ellenünk fordultak, mert a sarkon várták, hogy mennyi pénz

jött össze... De aztán lassan megértették, már annyian jöttek, hogy nem is tudtunk mindenkit befogadni. Elmondtuk ezt a holland lelkész házaspárnak, akik egy nagy diakóniai intézetnek a vezetői voltak. Ők segítettek újabb kapcsolatokat építeni, pénzt is juttattak, egyházakat vontak be a terveinkbe, azok is támogattak bennünket. „Ruhátlan voltam, felruháztatok” – ez a szép ige áll a dolgok mögött, és '93-ban a már meglévő alapítványnak a háttérében alapítottuk meg a Lídia Gyermekotthont.

Amióta Dénes elment, neked kell vinni a hagyatékot, vagyis az irányítást és a munkát. Bírod még, Ila, hiszen – ugye elárulhatom – most már te is a nyolcvanadik életévedet tapasztod?

– Azt nem bírnám, ha nem lenne mit csinálnom! De mindig Dénessel vagyok, nem tudok nélküle egy percet sem, hiszen mi szellemi társak voltunk. Én csak tanulónak nevezem magam, tőle tanultam mindent. Az igaz történelemre is tőle lett rálátásom, hiszen én kommunista iskolában tanultam, 11 éves koromtól internátusban nevelkedtem. Tehát nekem nagy iskolám volt ő! Minden lépésemnél rá gondolok, vajon mit szólna ahhoz, amit teszek. Az öregek és a gyerekek ellátása mindig is hozzám tartozott. A diakónia épületeinek, szobáinak felét már egyedül építettem fel, azoknak a kapcsolatoknak a segítségével, amelyeket még vele építettünk ki. Új konyhát hoztam létre, reggel már bent vagyunk, naponta 100 adagot kell most is főznünk. Főzök én is, de inkább irányítom az egészet, a beszerzést is, hiszen már olyan régóta teszem a dolgom, tudom, mikor kihez kell menni, hol, kiknél kell vásárolni, ismerem a jó henteseket, zöldségeseket. A hollandokkal, angolokkal ma is szoros a kapcsolatunk, sokat segítenek nekünk. Sokszor nem is kell szólnom, amikor látták, hogy építkezünk, pénzt gyűjtöttek a templomokban, és szorult pillanatokban már küldték is. Magyarországról is jönnek, például a Magyar Ökomenikus Segélyszervezet, most szeptember elején együtt osztottuk a tanszereket, füzeteket, táskákat Lévai Anikóval. De nagyon hiányzik Dini, ő vigyázott rám, minden lépésemet óvta és segítette. Vannak kedves és szívünkhöz nőtt barátaink, akik most is figyelik az életemet, és segítenek,

ahol csak tudnak, de azt nem mondhatom, hogy ugyanolyan munkát végzek, mint ő. Nagyon nagy úrt hagyott maga után a férjem. Minden lépésem előtt arra gondolok, mit tenne ő. Nagy vívódások közepette életem napjaimat, vele sokkal könnyebb volt, mert bölcs volt, és előrelátó!

Éppen 20 esztendeje, hogy magához szólította Fülöp G. Dénest Teremtője. 2005. január 15-én hunyt el Budapesten. A Magyarországi Református Egyház Zsinatának útmutatása szerint 2005-ben először adták át a Dizséri Tamás szeretetszolgálati díjat, bár a bírálóbizottság Fülöp G. Dénesnek még élteben ítélte oda, de a család nevében fia, Fülöp András vehette át, aki a temetésről érkezett az ünnepségre.

– „A cipőmön még ott a marosvásárhelyi temető földjének sara, ebből a temetőből viszanéznek ránk ősi sírkövek. A Bolyaiak is oda temették. Az 1571-es vártemplomi tolerancia szellemében egy magyar református közösség felvállalja mások gondját is, nyelvoktatásban a románokét, szeretetszolgálatban a cigányságét. Apám tudatosan emelt ki gondolatokat, ez volt a tolerancia. Saját szenvedéseit nem a bosszú forrásaként élte meg, hanem nagyvonalúságot adott neki, és erősítette a szeretetben. Megtámasztotta gyülekezetét egy hármasságigazságra: A kedvünk ellenére lévő dolgokban türelmesek legyünk, a boldogságban háládatosak, a jövőre nézve reménykedők” – idézi fel fia szavait Ila.

Az iménti jelmondatra neveltétek gyermekeiteket is (akik már középkorú felnőttekké váltak), reménykedő, tisztánlátó embereknek. Tyúkanyóként vigyáztál rájuk akkor is, amikor már Dénes nem élt. Vissza-visszajárnak a szülőföldre, de többet élnek Magyarországon vagy éppen Európa más városaiban. Az imént említetted, Ila, hogy most egyik nap sikerült együtt ebédelnetek, és azt is mesélted, bár egyikük sem lett lelkész, de mindenkinek zenélt a családban.

– Zsuzsa tanítóképzőt végzett a mi főiskolánkon, Vásárhelyen – mondja Ila –, aztán Rotterdamban fuvola szakon két évet hallgatott klasszikus és 20. századi zenét. És három gyermeket nevel. Dénes kilenc évig dolgozott egy hajón,

Miklóssal – aki itt tanult Budapesten, közgazdász – egy ma már sikeres céget hoztak létre. Most Dénes ingázik Marosvásárhely és Budapest között. András a szellem embere, a Károli Gáspár Egyetemen végzett, teológiai műveltsége van, Franciaországban orgonaépítést tanult, és látogatta Strasbourgan a ritka szakmák egyetemét, mert odatartozik az orgonaépítés is. Jó rájuk nézmem, nagyon boldog vagyok, ha együtt lehetünk nemcsak lélekben, hanem a valóságban is.

De Dénes hiányát még ők sem pótolhatják.

– Nem tudom, emlékszel-e, Klára, amikor Vársárhelyen jártál, mutattam neked a falon egy képet, Dénesről Kákonyi Csilla festett egy portrét. Ilyen volt teljesen Dini, amikor valami szellemi sugallat érte egy könyvből, egy olvasmányból vagy egy igéből, akkor olyan volt, mint aki újjászületett. Mindig szerettem volna megnézni, hol raboskodott, egyszer holland barátaimmal Ukrajna felől elindultunk oda, le egészen a Duna-deltáig. Annak idején Dini mesélte, hogy ott él egy különleges népcsoport, ő is csak utólag tudta meg, a lipovánok, akik óhitű oroszok leszármazottai, ortodoxok. Mikor a mieink ott raboskodtak, akkor még álltak a templomaik, a rabok csak gyönyörű énekeiket hallhatták, többszólamú énekekben imádkoztak csodálatosan. Ez gyógyír volt Dini fülének. Melengette a lelkét. A Duna-deltában éltek, és kitartóan őrizték az orosz ortodox hagyományokat. Ma már kevesen vannak. Eljutottam én is oda a hollandokkal, kiderült, hogy azóta lerombolták templomaikat, helyükön egy örökmécses emlékeztetett az egykori templomokra, és talán azokra is, akik itt raboskodtak a kommunista uralom alatt. Végigvittek bennünket csónakokkal a szigetek között, közben találkoztam egy mély hitű pap bácsival vagy pópával (lehet, hogy ők úgy mondják), aki járta a szigeteket, amikor Dénes is ott raboskodott. Most az óhitű pap mesélte, hogy sokan erre akartak megszökni télen a jeges Dunán, és már ukrán területen fogták el őket. Dini beszélt egy ilyen történetről, hogy kivezényelték, körbeállították őket, és ott a kör közepén ütötték agyon! Az ortodox pap ezt megerősítette.

A kényszermunkatáborokat csak 1977-ben zárták be. A térség, ahol egykor ezek a

munkatáborok álltak, ma természetvédelmi terület, a világörökség része. A Fülöp G. Dénes és felesége által alapított Marosvásárhelyi Református Kántor-Tanítóképző Főiskola csaknem hétszáz erdélyi magyar értelmiségit – tanítót, kántort, zenepedagógust – bocsátott ki negyed évszázad alatt. A házaspár felkarolta a kallódó gyermekeket, nevelte a sajátjait, nyelviskolát és öregek otthonát alapított. Ila tevékenységében még Dénes halála után is ott érezhetjük a férj álmainak beteljesülését. Lehet, hogy mások nem bírták volna a „magyarnak megmaradni”-küzdelmet sem, nemhogy még négy gyermeket vállaljanak és neveljenek azokban a kommunista időkben, amikor mindennapos zaklatásnak voltak kitéve nemcsak a szülők, de a gyermekek is.

Fülöp G. Dénes és felesége, Fülöpné Suba Ilona intézményalapító krisztusi szolgálatuk elismeréseképpen 2014 óta a Magyar Örökség díj kitüntetettjei. A családi jelmondatuk ma is ott olvasható a marosvásárhelyi Vártemplom kapuján: „A kedvünk ellenére lévő dolgokban türelmesek, a boldogságban háládatosak, a jövőre nézve reménykedők vagyunk.”

